

ROMB (KULTURY) BEZPIECZEŃSTWA.
REDEFINICJA ŚRODOWISKA
BEZPIECZEŃSTWA

THE SECURITY (CULTURE) RHOMBUS.
REDEFINING SECURITY ENVIRONMENT

Juliusz PIWOWARSKI¹

ABSTRACT

Goal. The goal of this article is to present the author's definition of security environment. It constitutes a redefinition and expansion of the narrow (four-element) approach presented in the *White Book on National Security of the Republic of Poland*. I propose a broad, eight-element approach.

Methods. I redefine security environment based on several premises. The first is the concept of the triangle of (the need for) security – the existence of this triangle necessitates and is sufficient for the need for security to arise. The second premise is the existence of the rhombus of security (culture), which necessitates and is sufficient for security to manifest, i.e. for the need for security to be satisfied.

Results. The above premises lead to the conclusion that the narrow approach to security environment should be ontically expanded to include elements

¹ Dr hab. Juliusz Piwowarski, prof. WSBPI, Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie; correspondence address: Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, Krupnicza 3, 31-123 Kraków, Poland

comprising the triangle of the (need for) security and the security (culture) rhombus. This results in an eight-element definition of security environment.

Conclusions. The article illustrates an important issue in the security sciences – the need to expand the definition of security environment. I present and justify an alternative to the narrow approach to security environment, which is based on the narrow definition presented in the *White Book on National Security of the Republic of Poland*.

KEYWORDS

security environment, redefining security environment, security rhombus, security triangle

ABSTRAKT

Cel. Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie autorskiej definicji środowiska bezpieczeństwa. Jest ona redefinicją i rozszerzeniem wąskiego (czteroelementowego) ujęcia środowiska bezpieczeństwa, zawartego w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*. Autor proponuje ujęcie szerokie (ośmioelementowe).

Metody. Do sformułowania redefinicji środowiska bezpieczeństwa doprowadziło autora przyjęcie pewnych założeń. Po pierwsze, przyjęto koncepcję istnienia trójkąta (potrzeby) bezpieczeństwa oraz założono, że istnienie tego trójkąta stanowi warunek konieczny i wystarczający do powstania potrzeby bezpieczeństwa. Po drugie, przyjęto też koncepcję istnienia rombu (kultury) bezpieczeństwa, który stanowi warunek konieczny i wystarczający dla zaistnienia zjawiska bezpieczeństwa, czyli zaspokojenia potrzeby bezpieczeństwa.

Wyniki. Przyjęcie powyższych założeń doprowadziło autora do konkluzji, że wąskie ujęcie środowiska bezpieczeństwa należy ontycznie rozszerzyć, uwzględniając elementy wchodzące w skład trójkąta (potrzeby) bezpieczeństwa oraz rombu (kultury) bezpieczeństwa. W ten sposób powstała ośmioelementowa definicja środowiska bezpieczeństwa.

Wnioski. Artykuł ukazuje istotny dla nauk o bezpieczeństwie problem, który dotyczy potrzeby rozszerzenia definicji środowiska bezpieczeństwa. Autor przedstawił i uzasadnił alternatywną do wąskiego ujęcia środowiska bezpieczeństwa propozycję, która bazuje na definicji wąskiej, przedstawionej w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*.

SŁOWA KLUCZOWE

środowisko bezpieczeństwa, redefinicja środowiska bezpieczeństwa, romb bezpieczeństwa, trójkąt bezpieczeństwa

WPROWADZENIE²

Bezpieczeństwo jest w naukach o bezpieczeństwie definiowane przez wielu badaczy i na wiele sposobów³. Zwykle definicje te sięgają do etymologii terminu, który wywodzi się od łacińskiego *securitas*, będącego zespoleniem dwóch słów łacińskich: *se* – co oznacza „bez” (w rozumieniu *brak czegoś, bez czegoś*), i *cura* – co tłumaczy się jako „obawa”. Sumę znaczeń tych słów można więc tłumaczyć jako „brak obaw” lub – nawiązując do polskiej budowy słowotwórczej terminu – „bez pieczy”.

Dla językoznawców oraz większości badaczy problematyki bezpieczeństwa termin ten oznacza przede wszystkim sytuację⁴ danej osoby (lub grupy ludzi), w której nie pojawia się żadna potrzeba podjęcia przez nią (przez nich) wysiłków w celu tworzenia dla siebie ochrony, opieki, wzmożonego nadzoru czy kontroli, nie ma tu również żadnej potrzeby przeciwdziałania efektom, jakie może powodować zaistnienie tej sytuacji.

Stanisław Jarmoszko, śledząc etymologię terminu „bezpieczeństwo”, wskazał, że termin „piecza” mógł oznaczać również pewien *kłopot, cierpienie*, przykładowo fizyczny ból, bezpośrednio kojarzący się komuś z odczuciem pieczenia. W tak przyjętym kontekście wyrażenie „bez pieczy” oznaczało wolność od trosk, zmartwień czy bólu.

² Niniejszy artykuł został opublikowany w języku angielskim w nr. 34 „Kultury Bezpieczeństwa” (2019). Publikacja w języku polskim ma na celu popularyzację nowej koncepcji definicji środowiska bezpieczeństwa, zob. J. Piwowarski, *The security (culture) rhombus. Redefining security environment*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 34, s. 141–154, DOI: 10.5604/01.3001.0013.5190. Zob. także: idem, *Nauki o bezpieczeństwie. Kultura bezpieczeństwa i redefinicja środowiska bezpieczeństwa*, wyd. 2, Warszawa 2020 (tu zwłaszcza rozdział 2: *Romb (kultury) bezpieczeństwa. Redefinicja środowiska bezpieczeństwa*, s. 23–42).

³ Zob. np. J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013, s. 7; L.F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012, s. 49; S. Jarmoszko, *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Siedlce 2015, s. 33.

⁴ *Sytuacja* – kategoria *nauk społecznych*, wprowadzona przez Williama I. Thomasa w 1928 roku; wskazuje na subiektywizm oceny okoliczności, w jakich znalazł się dany indywidualny lub grupowy podmiot (*bezpieczeństwa*).

Wskazuje to na bardzo ważny dla nauk o bezpieczeństwie, pozornie paradoksalny fakt, mianowicie: *zagrożenie* jest kluczowym elementem *nauk o bezpieczeństwie*, gdyż bez jego zidentyfikowania *bezpieczeństwo* nie mogłoby zaistnieć. Mówiąc ściślej, **zagrożenie** wywołuje **potrzebę bezpieczeństwa**. Dopiero wystąpienie tej potrzeby powoduje, że zaczynamy obmyślać i podejmować działania na rzecz **bezpieczeństwa** – pożądanej i poszukiwanej przez ludzi *wolności od zagrożeń*.

Zagrożenie albo jego przeciwieństwo pochodzą ze źródeł tkwiących w trzech przenikających się sferach środowiska ludzkiej egzystencji: przyrodniczej, społecznej i szeroko pojętej techniki. Człowiek stara się dla siebie wytworzyć środowisko bezpieczeństwa, **oznaczające (w uproszczeniu) taką strefę, w której niebezpieczeństwo powstaje rzadziej niż poza nią oraz w której jest ono neutralizowane częściej i skuteczniej aniżeli poza nią.**

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP poświęca wiele miejsca pojęciu środowiska bezpieczeństwa. Autor, od wielu lat zajmujący się badaniami w obrębie nauk o bezpieczeństwie, dostrzega jednak potrzebę rozszerzenia zaprezentowanej w *Białej Księdze* definicji *środowiska bezpieczeństwa* i w niniejszym artykule ma zamiar przedstawić alternatywną do wąskiego ujęcia *środowiska bezpieczeństwa* autorską koncepcję ujęcia szerokiego.

Zanim to jednak nastąpi, autor chce przedstawić kilka założeń, które doprowadziły go do opracowania szerokiego ujęcia środowiska bezpieczeństwa.

TRÓJKĄT (POTRZEBY) BEZPIECZEŃSTWA

Zarówno potrzeba bezpieczeństwa, jak i *nauki o bezpieczeństwie* (*security sciences*), mające pomóc nam potrzebę tę zaspokoić, mogą powstać tylko w takim ontologiczno-epistemologicznym⁵ środowisku, jakie wyznacza istnienie i funkcjonowanie trzech poniżej wskazanych składowych (i terminów, które im odpowiadają). Pole tego środowiska wyznacza figura, którą autor określa jako **trójkąt bezpieczeństwa** (*trójkąt sekuritologiczny*). *De facto* jest to **trójkąt potrzeby bezpieczeństwa**, który tworzą następujące składowe:

⁵ *Ontologia* – nauki o byciu, o sposobie istnienia kogoś lub czegoś, także system pojęć i relacji między pojęciami w danej sferze wiedzy; *epistemologia* – wyjaśnia przedmiot, treści, metody, kryteria i procesy ludzkiego poznania.

1. PODMIOT – *byt* istniejący w miejscu i czasie jego egzystencji i działań.

Podmiot to ludzka jednostka lub grupa społeczna, która dysponuje odpowiednio indywidualną lub zbiorową świadomością i samoświadomością, mająca swoją niepowtarzalną tożsamość i pełną zdolność do świadomego i suwerennego działania.

2. WARTOŚCI – ważne dla tego *podmiotu* w tym miejscu i czasie *dobra*.

Wartość to ważne dla danego podmiotu abstrakcyjne lub materialne dobro, jasno wyobrażona, sprecyzowana i wartościowa idea albo rzecz, stanowiąca istotną potrzebę ludzkich jednostek i grup, bardzo silnie wpływającą na wybór metod i środków działania tych podmiotów (mówiąc krótko – jest to cenne, godne wyboru dobro, stanowiące cel dążeń człowieka i nadające sens jego myśleniu i działaniu).

3. ZAGROŻENIA dla posiadania *wartości*, jakimi dany *podmiot* włada, i dla osiągnięcia przez ów *podmiot* dalszych *wartości*, których potrzebę odczuwa.

Zagrożenie to uświadomiona lub nieuświadomiona niekorzystna sytuacja danego *podmiotu*, która określa znaczące prawdopodobieństwo utraty (lub uszczerbku) stanu posiadania ważnych dlań niematerialnych i materialnych *wartości* lub utraty (regresu) swoich szans na dalszy *rozwój*, w którym osiągałby on dalsze potrzebne *wartości*. (Uwaga: dla innego *podmiotu* to samo prawdopodobieństwo może być np. mniej czy mało znaczące). **Bezpieczeństwo to przeciwieństwo zagrożenia.**

Szczególna sytuacja, w której nie pojawiałyby się pełny *trójkąt sekuriologiczny*, czyli istniałyby np. tylko jego dwa pierwsze elementy (*podmiot* i ważne dlań, niezagrożone *dobra*) i nie byłoby **potrzeby** przejawiania troski o *wartości*, gdyż byłyby zawsze bez przeszkód i zagrożeń zaspokajane, jest znana z biblijnego opisu miejsca nazywanego rajem.

Jeżeli by kiedyś, w określonym czasie i w jakimś miejscu rzeczywistości, istniała „**pewność braku zagrożeń**” (to, nawiasem mówiąc, tzw.

typ *idealny*⁶ bezpieczeństwa, a jednocześnie też jego pradefinicja) – to nie zaistniałaby nawet potrzeba uzyskania przeciwieństwa *niebezpieczeństwa* i tym samym wykluczałoby to również potrzebę prowadzenia badań nad nieistniejącym w takim przypadku zjawiskiem, jakie nazywamy *bezpieczeństwem*.

Uwaga – w tym miejscu pojawia się ważny dla dalszych rozważań wniosek:

Jeżeli w danym środowisku nie występuje (kompletny) trójkąt bezpieczeństwa – to nie może tam zaistnieć potrzeba bezpieczeństwa!!!

Sama potrzeba bezpieczeństwa to jednak jeszcze za mało, aby powstał fenomen, jakim jest bezpieczeństwo. Potrzeba budzi dopiero ludzkie dążenia i ewentualne związane z nimi czyny, mające kreować *środowisko*, w którym dla wielu różnych przypadków będzie rosnąć prawdopodobieństwo tworzenia sytuacji będących przeciwieństwami *niebezpieczeństwa*. Tę właśnie potrzebę człowiek od tysięcy lat usiłuje zaspokajać dzięki szczególnym tworzonym przez siebie i **utrwalanym** w swym *środowisku* elementom. Są nimi wiedza, umiejętności, doświadczenia, morale oraz właściwe dla danej sytuacji skuteczne metody i środki działania, służące człowiekowi do osiągnięcia omawianego tu celu. Ów utrwalony dorobek, ta część naszej kultury – to właśnie jest **kultura bezpieczeństwa**.

ROMB (KULTURY) BEZPIECZEŃSTWA

Fenomen, który określamy jako bezpieczeństwo, może zaistnieć tylko w konkretnym ontologiczno-epistemologicznym środowisku, utworzonym z jasno określonych elementów i reprezentujących je kategorii (czyli terminów odpowiadających tym elementom). Pole podstawowych warunków tworzących to *środowisko* zarysowuje abstrakcyjna, onto-epistemologiczna figura, którą autor określa terminem **romb (kultury) bezpieczeństwa (romb sekuritologiczny)**. **Romb bezpieczeństwa** wyznaczają wymienione poniżej, powiązane ze sobą następujące cztery elementy:

⁶ Typ *idealny* to według Maxa Webera abstrakcyjny model dysponujący cechami istotnymi dla danego zjawiska społecznego; *typ idealny* w czystej postaci nie egzystuje w rzeczywistości; koncepcja *typu idealnego* służy porównywaniu formy danego zjawiska społecznego z jego intelektualnie ukształtowanym abstrakcyjnym wzorcem, przykładowo – danego systemu prowadzenia urzędowania do *typu idealnego biurokracji*.

1. **PODMIOT** – rozumiany tu jako **podmiot bezpieczeństwa**, znajdujący się w określonym czasie, danym miejscu i polu naturalnych i społecznych warunków oddziaływań stanowiących także elementy środowiska jego działania.

2. **WARTOŚCI** – pojęcie zdefiniowane wcześniej w odniesieniu do elementów składowych *trójkąta bezpieczeństwa* (**dobra** istotne dla tego *podmiotu*).

3. **ZAGROŻENIA** – pojęcie zdefiniowane wcześniej w odniesieniu do elementów składowych *trójkąta bezpieczeństwa*.

4. **KULTURA BEZPIECZEŃSTWA** – charakterystyczny tylko dla gatunku ludzkiego generator energii społecznej, jaką dysponuje określony grupowy lub indywidualny *podmiot*, energii dającej mu odporność i szeroko pojętą zdolność do obrony przed *zagroženiami*. **Kultura bezpieczeństwa (kb)** to całość utrwalonego materialnego i niematerialnego dorobku człowieka, tworząca w danym miejscu i czasie zasób militarnych i niemilitarnych składowych szeroko pojętej ludzkiej odporności i obronności; pozwala ona danemu indywidualnemu lub zbiorowemu *podmiotowi* (a) utrzymywać potrzebny mu poziom *bezpieczeństwa*, (b) odzyskiwać go (gdy się obniży) i (c) podwyższać go (gdy potrzeba); *kultura bezpieczeństwa* zabezpiecza i pobudza rozwój ludzkich jednostek i grup społecznych; **kb** analizujemy dzieląc ją na sfery: (1) mentalno-duchową⁷ (wymiar indywidualny *rzeczywistości społecznej*), (2) wspólnotowo-prawno-organizacyjną (wymiar grupowy *rzeczywistości społecznej*) i sferę (3) materialną (wymiar fizyczny *rzeczywistości społecznej*).

Uwaga – tu pojawia się kolejny kluczowy wniosek:

Jeżeli trójkąt bezpieczeństwa zasili czwarty, onto-epistemologiczny element – **kultura bezpieczeństwa**, tworząc **romb bezpieczeństwa**, to dopiero wówczas wystąpi możliwość prowadzenia działań na rzecz spełnienia **potrzeby bezpieczeństwa** tego **podmiotu** (ochrony i obrony przed **zagroženiem** utrzymania i powiększania stanu posiadania ważnych **wartości**).

⁷ C.G. Jung, *O zjawisku ducha w sztuce i w nauce*, Warszawa 2011.

Istnienie *rombu bezpieczeństwa* stanowi zatem **warunek konieczny i wystarczający** dla zaistnienia zjawiska *bezpieczeństwa*, co powoduje, że wąskie ujęcie *środowiska bezpieczeństwa* należy ontycznie rozszerzyć.

ŚRODOWISKO BEZPIECZEŃSTWA, UJĘCIE WĄSKIE – BIAŁA KSIĘGA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO RP

Wszystkie wskazane wyżej elementy *rombu bezpieczeństwa* „pracują” na co dzień w jakimś konkretnym środowisku, nie zaś w ekospołecznej próżni. **W danym środowisku krystalizuje się pewna liczba rombów bezpieczeństwa** złożonych ze **wskazanych definicją składowych i z współzależności łączących je w ten czy inny sposób**. Owe *romby bezpieczeństwa* na różne sposoby w środowisku tym funkcjonują i oddziałują oraz – powtórzmy to wyraźnie – są one na ogół mniej lub bardziej, bezpośrednio lub pośrednio współzależne.

Życiową rolę każdego *podmiotu bezpieczeństwa* jest wpływanie wszelkimi możliwymi sposobami na to, by środowisko, w którym przyszło mu egzystować, mógł modyfikować w ten sposób, aby stawało się ono nie tylko środowiskiem dlań przyjaznym, ale czymś znacznie więcej – środowiskiem *bezpieczeństwa*, to znaczy takim, które jest sferą mogącą nie tylko pasywnie, ale też aktywnie chronić go przed różnymi *zagroženiami*.

Zauważmy w tym miejscu, że podstawowy obowiązujący w naszym kraju akt prawa, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, definiuje *bezpieczeństwo państwa*, centralnego *podmiotu bezpieczeństwa*, poprzez położenie akcentu na kategorię *bezpieczeństwa obywateli*⁸. Artykuł 5 Konstytucji wskazuje tym samym bardzo jasno, że *państwo* jest równoznaczne z zamieszkującą je *zbiorowością obywateli*, czyli łączy się ono z pojęciem *narodu* w jego politycznym ujęciu, *narodu*, który jest zbiorowym *podmiotem*, suwerenem, jaki *de facto* to *państwo* tworzy⁹.

Z tego powodu ważna jest aktywizacja całego polskiego społeczeństwa. Szczególnie ważna w jej kontekście jest rola narodowych elit, głównie postaci nauki i polityki, gdy chodzi o afirmację i przykład postaw zmierzających do podnoszenia poziomu narodowej dbałości o ojczyste środowisko

⁸ Szerzej na ten temat pisze Waldemar Kitler, w książce *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011, s. 16–22.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 Nr 78, poz. 483), art. 5.

bezpieczeństwa. Słownik bazowych pojęć *Białej Księgi Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* zawiera następującą definicję pojęcia *środowiska bezpieczeństwa*.

Definicja – *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP*

Środowisko bezpieczeństwa danego podmiotu bezpieczeństwa to jego „zewnętrzne i wewnętrzne, militarne i niemilitarne (cywilne) warunki bezpieczeństwa (warunki realizacji interesów danego podmiotu w dziedzinie bezpieczeństwa i osiągania ustalonych przezeń celów w tym zakresie), charakteryzowane przy pomocy czterech podstawowych kategorii, jakimi są szanse, wyzwania, ryzyka i zagrożenia”¹⁰.

Wymienione w definicji elementy składowe środowiska bezpieczeństwa objaśniono w tekście *Białej Księgi Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* następująco:

[1] **„Szanse bezpieczeństwa** – niezależne od woli podmiotu okoliczności (zjawiska i procesy w środowisku bezpieczeństwa) sprzyjające realizacji interesów oraz osiągnięciu celów podmiotu w dziedzinie bezpieczeństwa.

[2] **Wyzwania bezpieczeństwa** – sytuacje problemowe generujące dylematy decyzyjne, przed jakimi stoi podmiot w rozstrzyganiu spraw bezpieczeństwa. Niewłaściwie zaadresowane lub niepodjęte wyzwania bezpieczeństwa mogą w efekcie przekształcić się w realne zagrożenia bezpieczeństwa.

[3] **Ryzyka bezpieczeństwa** – możliwości negatywnych dla danego podmiotu skutków własnego działania w sferze bezpieczeństwa.

[4] **Zagrożenia bezpieczeństwa** – pośrednie lub bezpośrednie destrukcyjne oddziaływania na podmiot. Najbardziej klasyczny czynnik środowiska bezpieczeństwa; rozróżnia się zagrożenia potencjalne i realne; subiektywne i obiektywne; zewnętrzne i wewnętrzne; militarne i niemilitarne; kryzysowe i wojenne; intencjonalne i przypadkowe (losowe)¹¹.

¹⁰ *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 247.

¹¹ *Ibidem*, 248.

REDEFINICJA – SZEROKA KONCEPCJA ŚRODOWISKA BEZPIECZEŃSTWA

Koncepcja *rombu bezpieczeństwa* i założenie polegające na przyjęciu tej figury za „nuklearny” *warunek konieczny i wystarczający* do pojawienia się zjawiska *bezpieczeństwa* oraz jego problematyki niesie określone konsekwencje. Powstała sytuacja, w której wąską definicję *środowiska bezpieczeństwa* dla pewnych rozważań należy ontycznie rozszerzyć. Uzasadnieniem tej tezy jest stwierdzenie niedoboru w wąskiej definicji elementów koniecznych, by ontycznie dopełnić naukowy obraz *środowiska bezpieczeństwa*, dokonane na podstawie ich obecności w kulturalistycznej i ekospołecznej koncepcji *rombu bezpieczeństwa*.

Prezentowane tu ujęcie w swej genezie ociera się o holizm *ekologii społecznej*. Biorąc pod uwagę, że podstawowa typologia *niebezpieczeństw* to podział na *zagrożenia zewnętrzne* i *wewnętrzne*, autor odrzuca takie ujęcie, w którym mówi się o *środowisku bezpieczeństwa* jako otoczeniu *podmiotu bezpieczeństwa*. Takiemu pozorowi może ulec indywidualny i mały grupowy *podmiot*. Przebywając np. w puszczy, będzie miał silne poczucie grozy otoczenia i będzie chciał utworzyć w nim dla siebie *środowisko bezpieczeństwa*, np. przy rozpalonym ogniu. Ale wewnątrz tego *podmiotu* także generuje *niebezpieczeństwa*, choćby utajone, ale istniejące, powodujące somatyczne skutki przeżytego tam stresu, widoczne też na jego „powłóce”. Zatem wewnątrz i „powłoka” *podmiotu bezpieczeństwa* również należy do *środowiska bezpieczeństwa*, dlatego patrząc z tej holistycznej perspektywy badawczej, cały *podmiot bezpieczeństwa* to także element składowy *środowiska bezpieczeństwa*. Niezależnie od tego, teoria to uniwersalny twór mający funkcjonować w odniesieniu zarówno do personalnego *podmiotu*, jak i do większego *podmiotu bezpieczeństwa*, np. *państwa narodowego*. W odniesieniu do tego ostatniego *podmiotu* nikt chyba nie poddałby się złudzeniu, że *środowiskiem bezpieczeństwa* jest dla niego *otoczenie* i że można zignorować istnienie problematyki *zagrożeń wewnętrznych*.

W swej istocie holistyczna, **społeczno-kulturowa** (inaczej **kulturalistyczna**) **perspektywa nauk o bezpieczeństwie** skłania autora do podjęcia próby zmierzającej do rozszerzenia definicji *środowiska bezpieczeństwa*. Z kolei **ekologia społeczna** (**ekologia człowieka**) jest nurtem *nauk społecznych* przydatnym dla inter- i transdyscyplinarnych *nauk o bezpieczeństwie*, także w studiach nad *środowiskiem bezpieczeństwa*. Odwołuje się ona do analiz przestrzennego zorganizowania ludzkich społeczności

i wzajemnego wpływu, ujawniającego się pomiędzy przestrzenną organizacją ludzkich wspólnot a zachowaniem i działaniem jednostek ludzkich.

Przykładowo Florian Znaniecki, mając na myśli miasto (które można w pewnym uproszczeniu uznać za formę *środowiska bezpieczeństwa*), opisuje je poprzez przyrównanie go do „całości nieprzestrzennej, humanistycznej, realizującej się w doświadczeniu i działaniu ludzkim. Ludzie [jako *podmioty bezpieczeństwa*] zamieszkują wprawdzie terytorium miejskie i z tej racji uważają się za »mieszkańców« miasta; przestrzenne warunki wywierają wpływ na to życie; (...) są oni [jednak] nie tylko ciałami, lecz doświadczającymi i czynnymi *podmiotami*, i (...) nie [tyle] oni są w mieście, (...) [ile] miasto jest w sferze ich wspólnego doświadczenia i działania, oni je tworzą [też jako *środowisko bezpieczeństwa* i] jako nader skomplikowaną strukturę społeczną”¹².

Elementy *środowiska bezpieczeństwa* w proponowanym autorskim ujęciu szerokim:

1. **Podmiot bezpieczeństwa** i łącznie z nim trzy czynniki, jakimi są: 1b) **czas**, 1c) **przestrzeń: miejsce i warunki**, w jakich ten *podmiot* istnieje, 1d) **pole oddziaływań i współzależności**. Wnętrze tego *podmiotu*, jego „powłoka” (granice) i jego otoczenie współtworzą holistycznie *środowisko bezpieczeństwa*, podobnie jak badacz, który podczas obserwacji uczestniczącej rzeczywistości jest elementem niepozbawionym w niej partycypacji. Niejasność w tym zakresie może prowadzić początkującego interpretatora definicji *środowiska bezpieczeństwa* do błędu, który polega na takim wyodrębnieniu *podmiotu bezpieczeństwa*, które powoduje abstrakcyjne wydzielenie tego *bytu* z jego *środowiska*, tak dalekie, że *otoczenie podmiotu bezpieczeństwa* utożsamiane jest ze *środowiskiem bezpieczeństwa* tego *podmiotu* (wystąpiło to też w literaturze przedmiotu, co łatwo można ustalić). Ta nieholistyczna, daleka od *społeczno-kulturowego* ujęcia i *ekologii społecznej* interpretacja ważnej sfery rzeczywistości, jaką jest *środowisko bezpieczeństwa*, może prowadzić do utraty możliwości prowadzenia w pełnym zakresie badań nad *bezpieczeństwem*. Podejście to wyłącza z badań *zagrożenia wewnętrzne* (składowe *środowiska bezpieczeństwa*) albo wyklucza *zagrożenia wewnętrzne* ze *środowiska bezpieczeństwa*. Byłoby to możliwe, gdyby wnętrza *podmiotu* nie uznano za integralną część jego

¹² F. Znaniecki, J. Ziółkowski, *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928/1964*, Warszawa – Poznań 1984.

środowiska bezpieczeństwa. Autor sądzi, iż *środowisko bezpieczeństwa* danego podmiotu to suma jego wnętrza, „powłoki”, otoczenia i kilku niżej podanych elementów składowych. **Teoria nauk o bezpieczeństwie powinna być uniwersalna i użyteczna w przypadkach indywidualnych i zbiorowych podmiotów bezpieczeństwa – czy to jednostki ludzkiej, czy przykładowo państwa.** Przytoczmy, powtarzając dla uzyskania *wzmocnienia poznawczego*¹³ myśl prowadzoną celowo na poziomie społecznie ważnej *wiedzy potocznej*, obecnej w naszym codziennym działaniu. Człowiek lądujący np. na nieznanym planecie uzna to wymagające odeń wysokiej uwagi **otoczenie** za swoje aktualne *środowisko (zagrożeń i) bezpieczeństwa*. Widząc na ekranie monitora śledzącego ruchy kosmonauty schematycznie ukazanego jako świecący punkt, można przyjąć błędne myślenie, pomijające jego *zagrożenia wewnętrzne*. Nie jest to tylko spekulacja teoretyczna – np. działanie administracji, analizowane z punktu widzenia *nauk o bezpieczeństwie*, według autora nagminnie i błędnie pomija wewnętrzną składową personalnego wymiaru *bezpieczeństwa* człowieka. Podobnie jest z *podmiotem bezpieczeństwa*, jakim jest *państwo* – można np. patrzeć na schemat ukazujący *państwo* punktowo, w otoczeniu krajów sąsiednich. Niewyrobiony obserwator w swej percepcji pomija tę część (terytorium) *środowiska bezpieczeństwa państwa*, gdzie powstaje potrzeba *bezpieczeństwa wewnętrznego*. Perspektywy badawcze kulturalistyczna i ekospołeczna powodują, że błędy te nie mogą zaistnieć dzięki holistycznemu stanowisku, w którym *podmiot* jest częścią swego *środowiska*, z uwzględnieniem jego wnętrza, jego granicy, „powłoki” i łącznie z nim trzech uwarunkowań: 1b) **czasu istnienia/działania**, 1c) **miejsca i warunków w przestrzeni**, w której *podmiot* ów egzystuje i 1d) **poła oddziaływań i współzależności**, w którym *podmiot* ten jest „zanurzony”.

¹³ *Wzmocnienie poznawcze (cognitive enhancement)* to czynnik dotyczący metod rozszerzenia, intensyfikacji i rozwoju zdolności intelektualnych człowieka, w tym funkcjonowania jego procesów poznawczych, emocji i zmysłów. Por. N. Bostrom, A. Sandberg, *Cognitive enhancement: methods, ethics, regulatory challenges*, „Science and Engineering Ethics” 2009, 15(3), s. 311–341. Działanie to wiąże się z ogółem czynności podejmowanych celem usprawniania i rozszerzania podstawowych zdolności umysłu człowieka, co obejmuje wzrost ilorazu inteligencji oraz uważności, wzmocnienie kreatywności, ulepszenie pamięci czy rozszerzenie percepcji ludzkiej. Por. A. Sandberg, N. Bostrom, *Converging cognitive enhancements*, „Annals of the New York Academy of Sciences” 2006, 1093(1), s. 201–227.

2. **Wartości** są elementem *rombu bezpieczeństwa* i szeroka definicja *środowiska bezpieczeństwa* musi go również objąć. W aspekcie funkcji praktycznej nauki warto postawić tezę, którą autor opiera na opinii Leszka J. Krzyżanowskiego¹⁴, że kierowanie działaniami jest niewykonalne bez nadania tutaj *wartości* centralnego znaczenia. Dodajmy, że zarówno *wartość*, jak i *nauki o bezpieczeństwie* mają konotacje transdyscyplinarne. Clyde Kluckhohn (1905–1960) pisał: **wartość to sprecyzowana lub dająca się wywnioskować koncepcja tego, co godne pożądania, specyficzna dla danej jednostki lub grupy, która wywiera wpływ na dokonywanie wyboru spośród dostępnych celów, metod i środków działania człowieka**¹⁵.

3. **Zagrożenia podmiotu bezpieczeństwa** – sytuacje niosące uświadomione lub nieświadomione przez ów *podmiot* prawdopodobieństwo utraty (lub uszczerbku) stanu posiadania istotnych dlań *wartości* lub utraty możliwości swego rozwoju, pozwalającego mu na uzyskanie dalszych, cennych, potrzebnych mu *wartości*; krócej: **zagrożenia** to potencjalne lub aktywne *destrukcyjne działanie* wobec możliwości utrzymania i powiększania poprzez *rozwój* własny stanu posiadania ważnych dla danego podmiotu *wartości*.

4. **Kultura bezpieczeństwa** to kolejny element *środowiska bezpieczeństwa*, stanowiący cały społeczno-kulturowy system, który w wąskiej definicji *środowiska bezpieczeństwa* (i typologii jej elementów składowych) nie występuje, obejmuje on natomiast wszystkie utrwalone elementy dorobku człowieka, pozwalające na radzenie sobie z *zagrożeniami*.

5. **Potrzeby i rozwój podmiotu bezpieczeństwa** to także elementy *środowiska bezpieczeństwa*, których wąska definicja tego szczególnego dla człowieka *środowiska* nie ujmuje. **Potrzeba** stanowi rewers *wartości* – jest ona czynnikiem budującym motywację *podmiotu bezpieczeństwa* do **rozwaju** i działań, które mają mu pomóc zaspokoić własne interesy. Analizując społeczne funkcjonowanie fenomenu *bezpieczeństwa*, odkrywa się ważny dla stosowania *nauk o bezpieczeństwie* wniosek. Chodzi o ścisły

¹⁴ L.J. Krzyżanowski, *O podstawach zarządzania: paradygmaty, modele, metafory, filozofia, metodologia, dylematy, trendy*, Warszawa 1999, s. 199.

¹⁵ C. Kluckhohn, *Values and Value – Orientations in the Theory of Action. An Exploration in Definition and Classification*, [w:] *Toward a General Theory of Action*, T. Parsons, E. Shils (red.), New York 1962, s. 395. Por. także: *Theories of Action and Morality: Perspectives from Philosophy and Social Theory*, M. Alznauer, J.M. Torralba (red.), Zürich – New York 2016.

związek między *wartościami* a *potrzebami* i *rozwojem* oraz *kulturą bezpieczeństwa*. Pomocna przy tym rozważaniu kolejna teza autora, odwołująca się do myśli Krzyżanowskiego, mówi, iż **wartości, do których zaspokojenia podmiot dąży (bo odczuwa potrzebę ich uzyskania), wpływają za pośrednictwem motywacji i postaw na działanie (rozwój) i są składowymi kultury bezpieczeństwa – kryteriami wyboru indywidualnych i wspólnych celów**¹⁶.

6. **Szansę podmiotu bezpieczeństwa** to sytuacje sprzyjające realizacji interesów i osiągnięciu celów obranych przez *podmiot*, mających konotacje ze sferą *bezpieczeństwa*.

7. **Wyzwania dla podmiotu bezpieczeństwa** to sytuacje, które wzbudzają potrzebę rozważenia i dokonania przez ten *podmiot* niełatwych wyborów, które są związane z podejmowaniem przez *podmiot bezpieczeństwa* decyzji i w ślad za nimi działań dotyczących spraw jego rozwoju i tym samym *bezpieczeństwa*.

8. **Ryzyka podmiotu bezpieczeństwa** to podlegające procentowemu szacunkowi możliwości wystąpienia negatywnych dla tego *podmiotu* efektów będących wynikiem podjęcia pewnych działań lub – 8b) **niepewność podmiotu bezpieczeństwa**, wynika z poczucia możliwości wystąpienia bliżej niesprecyzowanych niedogodności i przeszkód.

Szeroka definicja środowiska bezpieczeństwa obejmuje zatem osiem elementów i bazuje na definicji wąskiej, czteroelementowej. Obok **szans, wyzwań, ryzyk i zagrożeń** definicja szeroka z uwagi na przyjęte założenia dotyczące *trójkąta (potrzeby) bezpieczeństwa* oraz *rombu (kultury) bezpieczeństwa* uwzględnia jeszcze kolejne cztery elementy: **podmiot bezpieczeństwa** wraz z **czasem** i **miejscem** jego działania i egzystencji oraz **polem oddziaływań i współzależności; wartości; potrzeby i rozwój** oraz **kulturę bezpieczeństwa**.

PODSUMOWANIE

W artykule tym ukazano istotny dla *nauk o bezpieczeństwie* problem, który dotyczy potrzeby rozszerzenia definicji *środowiska bezpieczeństwa*. Autor uczynił to z zamiarem przedstawienia propozycji alternatywnej do wąskiego ujęcia *środowiska bezpieczeństwa* (czteroelementowego, zaprezentowanego w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego RP*), zaprezentował więc

¹⁶ L.J. Krzyżanowski, *O podstawach zarządzania...*, op. cit., s. 206.

i uzasadnił koncepcję szerokiego (ośmioelementowego) ujęcia *środowiska bezpieczeństwa*, która opiera się na kilku założeniach:

1. Na początku **przyjęto koncepcję** istnienia **trójkąta bezpieczeństwa abc** jako warunku zaistnienia w naszej rzeczywistości potrzeby bezpieczeństwa, gdzie (a) stanowi **podmiot**, (b) ważną dla **podmiotu wartość** (*wartości*), (c) **zagrożenia** dla posiadania przez *podmiot* wartości i rozwoju ku dalszym wartościom. *De facto* jest to **trójkąt potrzeby bezpieczeństwa**.

2. **Założono, że istnienie trójkąta bezpieczeństwa stanowi warunek konieczny i wystarczający do powstania potrzeby bezpieczeństwa** – jest to także warunek konieczny, ale niewystarczający do powstania fenomenu bezpieczeństwa, jeszcze bez zaistnienia czwartego elementu rzeczywistości, czyli narzędzia służącego *podmiotowi* do konstruowania fenomenu bezpieczeństwa.

3. **Przyjęto koncepcję** istnienia **rombu bezpieczeństwa abcd**, gdzie a, b, c, d stanowią takie obiekty badań jak: (a) **podmiot bezpieczeństwa – pb**, (b) ważne dla **pb wartości**, (c) **zagrożenia** dla posiadania wartości i rozwoju ku wartościom, (d) **kultura bezpieczeństwa**, jako uniwersalne narzędzie służące człowiekowi do zapobiegania zagrożeniom i do ich zwalczania.

4. **Założono, że istnienie rombu bezpieczeństwa stanowi warunek konieczny i wystarczający** dla zaistnienia zjawiska *bezpieczeństwa*, co powoduje, że wąskie ujęcie środowiska bezpieczeństwa należy ontycznie rozszerzyć.

Przyjęte założenia pozwoliły autorowi ustalić, że środowisko bezpieczeństwa danego podmiotu bezpieczeństwa współtworzy osiem elementów:

1. **podmioty bezpieczeństwa** oraz ich czasoprzestrzenne koordynaty, do których zaliczamy: 1(b) **czas działania**, 1(c) **miejsce egzystencji** 1(d) **pole oddziaływań i współzależności**

2. **wartości**

3. **zagrożenia**

4. **kultura bezpieczeństwa**

5. **potrzeby i rozwój**

6. **szanse**

7. **wyzwania**

8. **ryzyka**.

BIBLIOGRAFIA

- Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2013.
- Bostrom N., Sandberg A., *Cognitive enhancement: methods, ethics, regulatory challenges*, „Science and Engineering Ethics” 2009, 15(3), s. 311–341, DOI: 10.1007/s11948-009-9142-5.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013.
- Jarmoszko S., *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Siedlce 2015.
- Jung C.G., *O zjawisku ducha w sztuce i w nauce*, Warszawa 2011.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System*, Warszawa 2011.
- Cluckholm C., *Values and Value – Orientations in the Theory of Action. An Exploration in Definition and Classification*, [w:] *Toward a General Theory of Action*, T. Parsons, E. Shils (red.), New York 1962, s. 388–433.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Korzeniowski L.F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2012.
- Krzyżanowski L.J., *O podstawach zarządzania: paradygmaty, modele, metafory, filozofia, metodologia, dylematy, trendy*, Warszawa 1999.
- Piwowarski J., *Nauki o bezpieczeństwie. Kultura bezpieczeństwa i redefinicja środowiska bezpieczeństwa*, wyd. 2, Warszawa 2020.
- Piwowarski J., *The security (culture) rhombus. Redefining security environment*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 34, s. 141–154, DOI: 10.5604/01.3001.0013.5190.
- Sandberg A., Bostrom N., *Converging cognitive enhancements*, „Annals of the New York Academy of Sciences” 2006, 1093(1), s. 201–227.
- Theories of Action and Morality: Perspectives from Philosophy and Social Theory*, M. Alznauer, J.M. Torralba (red.), Zürich – New York 2016.
- Znanięcki F., Ziółkowski J., *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928/1964*, Warszawa – Poznań 1984.

CITE THIS ARTICLE AS:

J. Piwowarski, *Romb (kultury) bezpieczeństwa. Redefinicja środowiska bezpieczeństwa*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2020, nr 37, s. 30–46, DOI: 10.5604/01.3001.0014.2814.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2020 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow